

УДК 336:334

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.2.5>

Сорока Світлана Вікторівна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0003-2022-0388

Лізаковська Світлана Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
викладач кафедри соціології і військової історії
Військово-морської академії імені Героїв Вестерплатте
ORCID ID: 0000-0002-1524-2673

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ ФАНДРЕЙЗИНГУ В УКРАЇНІ**

LEGAL BASIS OF FUNDRAISING DEVELOPMENT IN UKRAINE

Стаття присвячена нормативно-правовим основам функціонування та розвитку фандрейзингу в Україні як професійної діяльності у сфері мобілізації різноманітних ресурсів. Вивчено історичні аспекти становлення фандрейзингу у вітчизняному просторі. Вказано на те, що для збереження і розвитку національного культурного, соціального надбання державної підтримки виявляється не досить. Залучення позабюджетних джерел фінансування, у тому числі від добродійної і меценатської діяльності, все більш активна співпраця з фінансовим, промисловим і торговельним капіталом, громадськими рухами і організаціями – одна з необхідних умов існування соціально-культурної сфери.

Досвід фандрейзингової діяльності в європейських країнах є необхідним для дослідження та імплементації його в майбутньому в Україні. Фандрейзингова діяльність є специфічною та складною за структурою, але залучення донорів і надалі співпраця з ними на постійній основі дозволить примножити економічні, соціальні ресурси, людський потенціал, що дасть змогу запобігати кризовим явищам у сучасному соціумі. Залучення фінансових ресурсів з додаткових джерел фінансування, зокрема за допомогою технології фандрейзингу, є необхідним у сучасних соціально-економічних умовах в Україні.

Проаналізовано правові акти, які торкаються фандрейзингової діяльності, та звернено увагу на окремі правові норми щодо матеріальної допомоги. Автори зосередились на таких як: Конституція України, закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про гуманітарну допомогу», Податковий кодекс, Господарський кодекс. Надано оцінку наявному стану такого виду діяльності та запропоновано деякі перспективи подальших розвідок, а саме дослідження венчурної філантропії.

Ключові слова: фандрейзинг, допомога, ресурси, благодійність, волонтерство, фінанси.

The article is devoted to the legal framework for the functioning and development of fundraising in Ukraine as a professional activity in the field of mobilization of various resources. The historical aspects of the formation of fundraising in the domestic space have been studied. It is pointed out that state support is insufficient for the preservation and development of the national cultural and social heritage. Attracting extra-budgetary sources of funding, including from charitable and philanthropic activities, increasingly active cooperation with financial, industrial and trade capital, social movements and organizations – one of the necessary conditions for the existence of socio-cultural sphere.

Experience of fundraising activities in European countries is necessary for research and its implementation in the future in Ukraine. Fundraising activities are specific and complex in structure, but involving donors in the future, to cooperate with them on a regular basis will increase economic, social resources, human potential, which will prevent crises in modern society. Attracting financial resources from additional sources of funding, in particular, through fundraising technology is necessary in today's socio-economic conditions in Ukraine.

The legal acts concerning fundraising activities are analyzed and attention is paid to separate legal norms concerning material assistance. The authors focused on the following: the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine “About Public Associations”, “About Charitable Activities and Charitable Organizations”, “About Volunteering”, “About Humanitarian Aid”, the Tax Code, and the Commercial Code. An assessment of the current state of this type of activity is given and some prospects for further explorations are proposed, namely the study of venture philanthropy.

Key words: fundraising, assistance, resources, charity, volunteering, finance.

Постановка проблеми. Нормативно-правове забезпечення фандрейзингу в Україні є концептуальною основою для ефективного функціонування такого альтернативного фінансування соціально-економічної сфери на сучасному етапі. Як свідчить світова та вітчизняна практика, державної підтримки не досить для повного та ефективного забезпечення соціальної, культурної, освітньої сфери, для розвитку інтелектуального потенціалу суспільства. Тому для конструктивної реалізації такої діяльності необхідна сприятлива правова основа, а звідси удосконалення організаційного, правового механізму державного регулювання фандрейзингу.

Норми законодавства, які б сприяли та заохочували діяльність осіб до співпраці у сфері фандрейзингу, повинні відповідати українським умовам та потребам у суспільстві. Діяльність благодійних фондів, меценатство, спонсорство, фандрейзинг може вільно розвиватися у країні лише тоді, якщо на рівні держави та суспільства для нього наявні сприятливі умови, а національне законодавство сприяє законній благодійній діяльності; з боку держави та суспільства добродійники отримують узаконені заохочення матеріального та морального характеру тощо.

Після 1991 року змінилися економічні умови розвитку держави. Україна вибрала ринковий тип розвитку і цьому типу повинно було відповідати законодавство щодо благодійної діяльності, розвитку інститутів громадянського суспільства тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дефініція «фандрейзинг», об'єкти та суб'єкти фандрейзингової діяльності, механізми, принципи та її особливості відображені в наукових працях дослідників, таких як: А. Соколова, О. Чернявська, О. Грабчак, О. Уголькова, А. Нарасько, В. Бакальчук, В. Козак та ін. Щодо нормативного забезпечення функціонування фандрейзингу в Україні, то доцільно виокремити такі правові акти, як Конституція України, закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про волонтерську діяльність», «Про гуманітарну допомогу», Податковий кодекс, Господарський кодекс.

Метою статті є аналіз нормативно-правової бази щодо розвитку та функціонування фандрейзингу у вітчизняному просторі крізь призму доцільності імплементації альтернативних джерел фінансування у соціально-економічну сферу.

У процесі дослідження були сформульовані такі завдання:

– проаналізувати поняття і зміст терміна «фандрейзинг»;

– розглянути основні вітчизняні історичні передумови поширення цього явища;

– проаналізувати нормативні акти щодо діяльності фандрейзерів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все звернемося до найбільш поширеної дефініції «фандрейзинг». У вітчизняній практиці «фандрейзинг» – це професійна діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів з різноманітних джерел для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проєктів, яка вимагає спеціальних знань та навичок фандрейзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора [16, с. 13].

Фандрейзер займається розвитком відносин зі спонсорами, меценатами, «пропонує взаємовигідне співробітництво й готовий роз'яснити потенційному донорові, у чому він бачить цю спільність інтересів, включаючи й можливі вигоди самого донора» [9].

Виходячи із цього, всі партнери одержують пакет привілеїв:

– внесення імені благодійника, спонсора, філантропа, мецената або назви організації в почесний список друзів установи культури, вивішений у фойє театру, виставочному залі музею й т.д.;

– публікація в буклетах, програмах, афішах, на сторінці сайту установи культури імені донора або назви організації;

– участь добродійників у прес-конференціях, вернісажах тощо;

– нагородження добродійників почесними дипломами тощо.

Доцільно зазначити, що фандрейзинг передбачає залучення ресурсів не лише у грошовій формі, а й, наприклад, у вигляді безоплатно переданих витратних матеріалів, обладнання, інтелектуальних ресурсів, інформації, ділових зв'язків, надання приміщення або безкоштовних послуг, роботи волонтерів тощо [4, с. 26–32].

Науковець А. Соколова вказує, що подоланню проблем з фандрейзингом на національному рівні може сприяти вивчення та впровадження зарубіжного досвіду у цій сфері, наприклад, закордонних інструментів фандрейзингу: проведення загальнонаціональних конкурсів, метою яких є заохочення та популяризація благодійності і меценатства; сприяння успішному розвитку ендавменту, ключовою умовою якого є звільнення від ПДВ передачі благодійним організаціям цінних паперів; оснащення комп'ютерних систем спеціалізованим програмним забезпеченням з фандрейзингу тощо [5, с. 16].

Щодо суб'єктів фандрейзингу, то до них класифікують неприбуткові організації, які є посередниками між тими, хто потребує допомоги, й тими, хто може її надати. Крім того, вони займаються пошуком різноманітних джерел фінансування та інших ресурсів.

Згідно з Податковим кодексом України, до неприбуткових організацій відносять: 1) бюджетні установи; 2) громадські об'єднання, політичні партії, релігійні, благодійні організації, пенсійні фонди, метою яких не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних з ними осіб, а також серед працівників таких організацій – після внесення таких установ та організацій до Реєстру неприбуткових організацій та установ [10].

Об'єктами фандрейзингу виступають різні категорії донорів, основними з яких є благодійні фонди, приватні особи (добродійники, філантропи), корпорації та бізнес-структури [19, с. 14].

Щодо історичного аспекту становлення добродійності, то найбільш поширеним в Україні було так зване право «подавання» («подання»), що увібрало у себе риси візантійського ктиторства і західноєвропейського патронату. Від ктиторства були перейняті деякі стосунки «подавця» до церковного закладу та його майна, патронат же вплинув на утворення стосунків між церквою і державою. Право «подавання» належало державній владі і найвищим її представникам. Часто «подавання» належало місцевим урядовцям.

Під час дослідження сутності добродійності, добровільної матеріальної допомоги не можна оминути такого важливого аспекту, як ставлення органів державної влади до добродійності в добу СРСР.

За радянських часів поняття «благодійність», як і «філантропія», зникли із загального вжитку, стали анахронізмами. У СРСР термін «благодійність» не вживався, оскільки вважалося, що «допомоги, яка надається представниками пануючого класу у суспільстві, немає, як і бідності, і тому немає благодійності» [5, с. 81].

У сучасне поняття благодійності, добродійності вкладається широкий зміст (від звичайної матеріальної допомоги до фандрейзингу), що уособлює як високі моральні принципи, так і громадський рівень розуміння необхідності здійснення програм соціальної реабілітації тих категорій населення, які потребують підтримки.

В Україні створена нормативно-правова база регулювання благодійної діяльності, яка загалом відповідає європейським та міжнародним нормам. Щодо фандрейзингу, то не існує окремого законодавчого акта, який би регулював такий вид

діяльності. Тому варто зробити аналіз тих нормативних основ, в яких правові норми стосуються окремих аспектів фандрейзингу.

Насамперед це Основний Закон, у статті 36 Конституції України вказується: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [8]. Тобто для задоволення соціально-економічних інтересів громадяни мають право об'єднувати свої сили в рамках інститутів громадянського суспільства та шукати додаткові джерела фінансування.

Крім того, прийняті такі закони, як «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. [13], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 р. [11], «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. [12], «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 р. [14], Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. [10], Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. [2].

У статті 21 Закону України «Про громадські об'єднання» вказується на різницю між громадською організацією та громадською спілкою як інститутами громадянського суспільства: «громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка. Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи. Громадська спілка – це громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи» [13]. Тобто є чітке розмежування між фізичними та юридичними особами, які можуть бути задіяні до активної діяльності на суспільне благо в рамках громадських об'єднань.

У Законі «Про благодійну діяльність та благодійні організації» звертається увага на форми матеріальної підтримки. Зокрема, у статті 6 Закону вказується: «Благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону» [11]. Також знаходимо визначення благодійного гранту, яким визнається цільова допомога у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного

благодійником. Суми валютних цінностей благодійного гранту, цільове використання яких не відбулося протягом строку, визначеного благодійником, підлягають поверненню благодійнику як поворотна фінансова допомога. До благодійних грантів застосовуються положення про благодійні пожертви, якщо інше не визначено законом [11].

Щодо Закону України «Про гуманітарну допомогу», то тут чітко окреслено рамки такого виду підтримки, а саме: «гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [14]. Важливим є те, що саме в цьому нормативно-правовому акті у статті 6 йдеться про звільнення від оподаткування товарів (робіт, послуг), визнаних гуманітарною допомогою. Така норма є досить важливою, оскільки може бути заохочувальним елементом для осіб (фізичних та юридичних), які вагаються щодо надання допомоги іншим.

На фінансовий складник допомоги звертається увага у Законі України «Про волонтерську діяльність». А саме стаття 12 вказує, що залучення коштів та іншого майна для забезпечення волонтерської діяльності здійснюється відповідно до законодавства. Організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, самостійно визначають напрями використання залучених на забезпечення волонтерської діяльності коштів та іншого майна, крім випадків цільового надання коштів та іншого майна фізичними чи юридичними особами для здійснення конкретного виду волонтерської допомоги [12]. Волонтери можуть задіювати свої вміння, компетенції, знання у рамках взаємодії з фандрейзерами, оскільки нематеріальна допомога також є необхідною та доцільною в конкретних життєвих ситуаціях.

Господарський кодекс України визначає, що благодійна організація має право здійснювати

неприбуткову господарську діяльність, спрямовану на виконання її цілей, визначених установчими документами. Здійснення благодійними організаціями діяльності у вигляді надання певних послуг (виконання робіт), що підлягають обов'язковій сертифікації або ліцензуванню, допускається після такої сертифікації або ліцензування в установленому законом порядку [2, ст. 131]. Тобто фандрейзери можуть співпрацювати саме з такими організаціями, оскільки такі суб'єкти мають право надавати різноманітні послуги і безкоштовно.

У Податковому кодексі України окремі статті визначають порядок оподаткування організацій, які надають або отримують благодійну допомогу, визначають об'єкти, базу та ставки оподаткування, перелік неоподатковуваних та звільнених від оподаткування операцій, особливості оподаткування благодійної допомоги тощо [19].

Варто згадати в рамках цього дослідження ще один документ, який втратив чинність, але відіграв важливу роль у заохоченні до допомоги та підтримки інших. У Розпорядженні Кабінету Міністрів від 21 листопада 2007 року «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» вказувалося, що органи виконавчої влади сприяють підвищенню соціальної відповідальності суб'єктів господарювання, що є умовою формування у суспільстві культури благодійництва і меценатства [15]. Особливо важливим є саме соціальна відповідальність, яка повинна формуватися на рівні особи, групи і суспільства, що є також вагомим чинником розвитку фандрейзингу в Україні.

Щодо інституційного забезпечення фандрейзингу, то в Україні у 2001 році засновано Інститут професійного фандрейзингу, місією якого є створення середовища для ефективної, прозорої та відповідальної благодійності в Україні шляхом утвердження демократичних стандартів практики фандрейзингу. Потреба впливала з того, що в Україні потрібно створити систему, яка б сприяла розвитку професійних навичок роботи в неприбуткових організаціях та розробці проєктів для залучення коштів для діяльності цих організацій [16].

Такий Інститут має статус міжнародної благодійної організації і бере участь у згуртуванні осіб, які займаються фандрейзингом, а також має вплив на популяризацію добродійності в Україні. Крім того, Інститут створив Етичний кодекс діяльності фандрейзерів.

На офіційній сторінці Інституту окреслено сфери діяльності з організаційного розвитку, такі як:

організаційна культура та лідерство, стратегічне та операційне планування, пошук фінансування/фандрейзинг, управління проектом, кризовий та фінансовий менеджмент, визначення потреб, комунікації та PR [6].

Дослідник В. Козак вказує, що нині відбувається докорінне переосмислення категорій фандрейзингу: він трактується не як випрошування фінансових ресурсів на покриття свого існування, а як запрошення інвесторів, меценатів, спонсорів для спільної участі у соціально важливих місцевих проектах [7, с. 132]. Справді, з таким твердженням варто погодитись, оскільки соціальна відповідальність, яка формується, спонукає особистість до залучення у соціальних проектах на локальному або національному рівнях. Необхідним нині є проведення законодавчої роботи в напрямі стимулювання розвитку муніципального фандрейзингу, враховуючи сучасний процес децентралізації в країні [7, с. 138]. Європейський досвід показує, що новітні технології у процесі трансформації суспільства зможуть допомогти у поширенні інформації про суб'єктів та об'єктів фандрейзингу і це своєю чергою допоможе активізувати такий вид діяльності.

Як зазначає дослідниця О. Грабчак, сучасний фандрейзинг в Україні почався в 1990-х роках ХХ століття і розвивався в несприятливих для створення національних фондів умовах. В Україні в рамках фандрейзингу основними джерелами фінансування є пожертвування від фізичних осіб і гранти від донорських організацій [3]. Тому автори дослідження вважають, що доцільно звернути увагу на венчурну філантропію (соціальні

інвестиції) – підхід до благодійної діяльності, який використовує принципи венчурного капіталу – довгострокові інвестиції та безпосередню підтримку. Венчурна філантропія виникла у середині 90-х років ХХ століття у США, проте дуже швидко поширилась у Європі та набула тут свого подальшого розвитку в різноманітних національно специфічних формах. Благодійна допомога в такій формі спрямована на досягнення цілей:

– допомогти некомерційній організації реалізувати свої ідеї;

– допомогти організації працювати більш професійно та стати стабільною [1].

У перспективах подальших розвідок варто звернути увагу на такий підхід у добродійності. В українському суспільстві розвиток цього напрямку викликає все більше зацікавлення з боку бізнесових кіл, створюються експертні громадські організації, проводяться профільні семінари тощо. Однак подальший розвиток венчурної філантропії потребує підготовки професійних фахівців, проведення фундаментальних та прикладних досліджень, обміну міжнародним досвідом.

Висновки. Узагальнюючи, слід відзначити, що для ефективного розвитку фандрейзингу на перший план виступає удосконалення організаційно-правового механізму, який спрямований на створення спеціалізованої законодавчої бази. В Україні наявна низка нормативно-правових актів, які регулюють благодійну діяльність, розвиток волонтерства, надання гуманітарної допомоги; доцільним було би в майбутньому опрацювати правові норми щодо державного регулювання ендавменту, фандрейзингу у сучасних вітчизняних умовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бакальчук В. Механізми державного стимулювання благодійної діяльності у сфері культури. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/5.htm>. (дата звернення: 26.07.2020).
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. № 19–20, № 21–22.
3. Грабчак О.В. Фандрейзингова діяльність як альтернативний засіб залучення коштів у соціальну сферу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 31. С. 51–54.
4. Єгоричева С.Б., Соколова А.М. Фандрейзинг у забезпеченні діяльності університетів третього віку. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 3. С. 26–32.
5. Иванова-Гладильщикова Н. Отдавшему – вернется сторицею. *Известия*. 2000. 11 октября. С. 38–40.
6. Інститут професійного фандрейзингу. URL: <http://cd-platform.org/community/1143instytut-profesiinohofandraizynhu/profile> (дата звернення: 27.07.2021).
7. Козак В. Фандрейзинг як інструмент розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Випуск 3(38). С. 131–141.
8. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 26.07.2021).
9. Нарядько А.В. Благодійність у розвитку освіти в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століть) : автореферат дис. канд. іст. наук за спеціальністю : 07.00.01. Запорізький державний університет. Запоріжжя, 2002. 20 с.
10. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17.

11. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25.
12. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42.
13. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1.
14. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51.
15. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1035-2007-%F0> (дата звернення: 27.07.2021).
16. Соколова А.М. Фандрейзингова діяльність: сутність, особливості та перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2013. № 1. С. 13–16.
17. Соколовська В.В. Сутність та перспектива розвитку в Україні фандрейзингу. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4453> (дата звернення: 26.07.2021).
18. Уголькова О.З. Оцінювання та державне регулювання систем краудфандингу в національній економіці : автореферат дис. к.е.н. за спеціальністю : 08.00.03. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019.
19. Чернявська О.В., Соколова А.М. Фандрейзинг : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2015. 272 с.